סלסלים

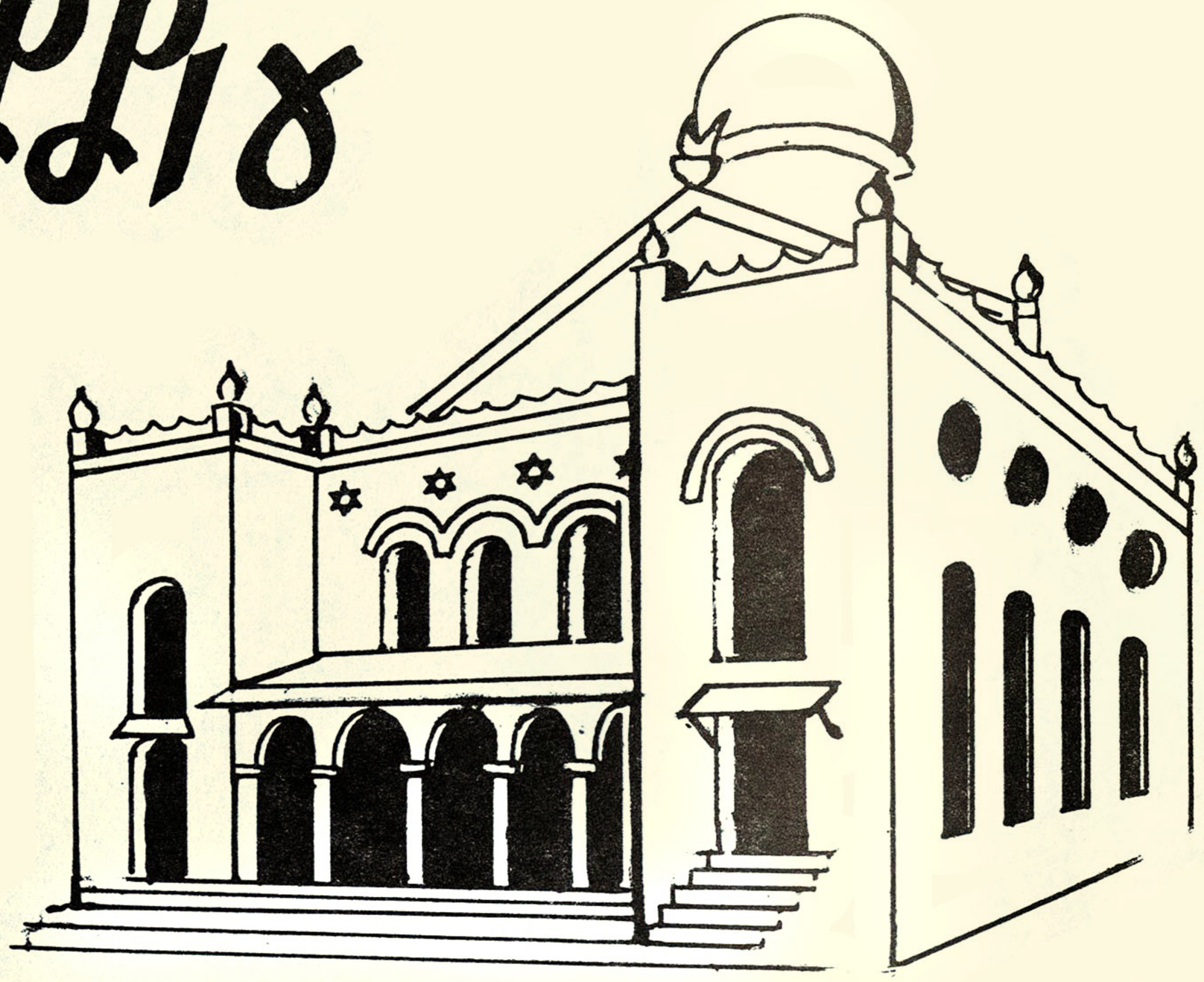

לזכר קהילת
עֵרְנוּב

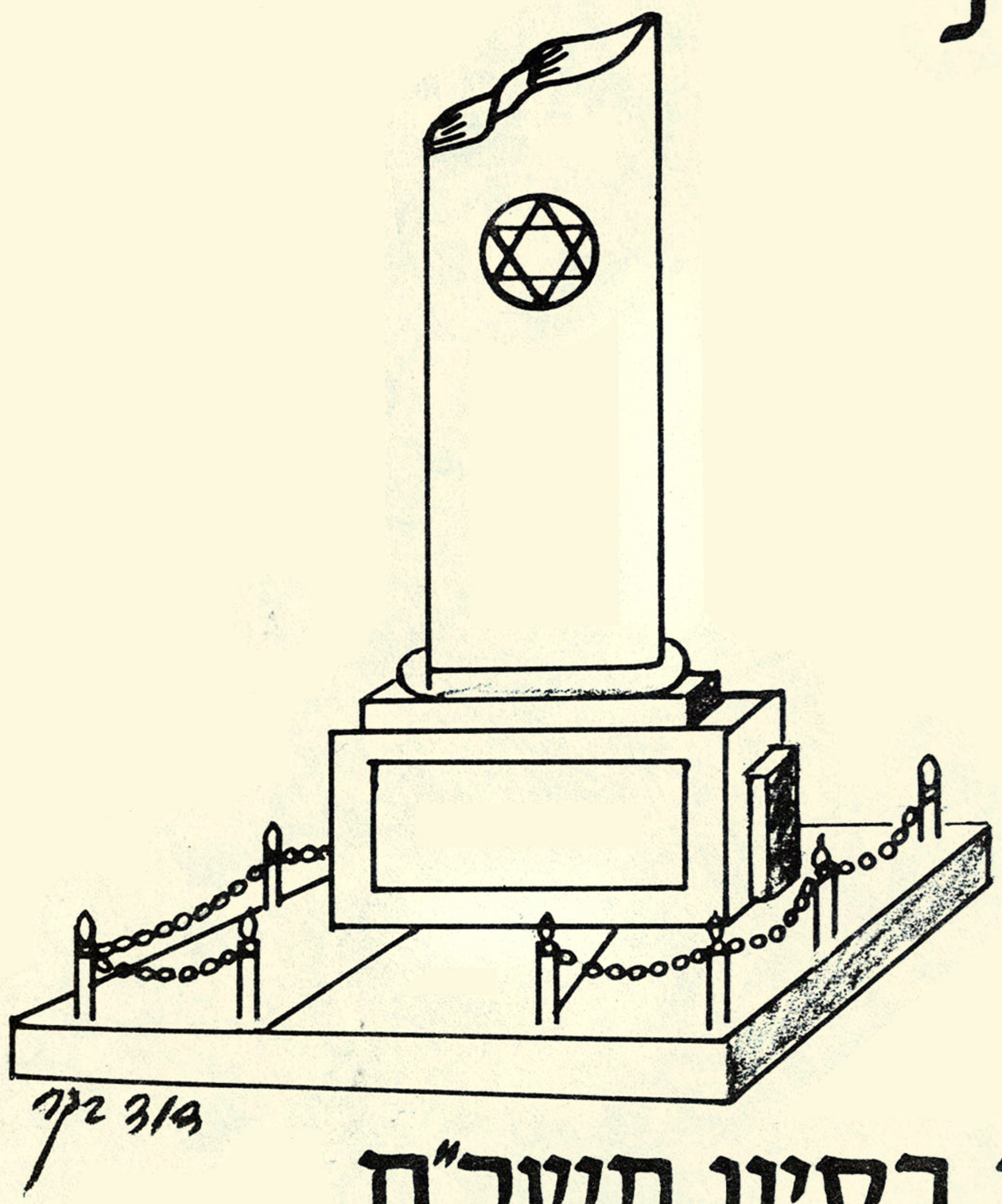

בית-ספר

תל-אביב

כ"ז בסיון תשכ"ח

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

ב"ה

דבר המערכת

רבות התלבטו המחנכים ואנשי "יד ושם" איך להנציח את הקהילות היהודיות, שנכחדו באירופה בתקופת השואה. היה חשש שהקהילות הללו נדונו לכרת ממש. עד שבא ח"כ גדעון האוזנר והציע שבתי הספר בארץ ינציחו את הקהילות הקדושות, והילדים בישראל ישאו בלבם את אלה, שלא זכו לחיות בישראל החפשית. במשך הזמן הנציחו בתי ספר שונים קהילות רבות. בעיה זו נתעוררה גם אצלנו בביה"ס "מוריה", ואחרי דיון ממצה הוחלט להנציח את קהילת טרנוב הי"ד. שכן קהילה זו עשתה רבות למען יהדות-לימוד תורה, ציונות וחסידות, ורבים מבניה הם מראשוני הבונים והלוחמים למען ארץ-ישראל יהודית. נימוק נוסף: שנים ממורי בית ספרנו הם מיוצאי טרנוב, וישנם תלמידים שהוריהם הם ילידי טרנוב.

בעשרה בטבת, הוא יום הקדיש הכללי, הופיע בפני כנס הכתות הגבוהות שלנו ד"ר כסיף, מנהל לשעבר בגמנסיה "שפה ברורה" בטרנוב וכעת מנהל בי"ס התיכון חכי"ח ברמת אביב וסיפר להם על הקהילה המפוארת הזאת. מלבד זה ראיינו התלמידים אנשים מיוצאי העיר, כולל את המורה שלהם. הם קראו גם ספרים על תולדות הקהילה.

התלמידים כתבו עבודות שונות על חיי העיר. שש מהן זכו בפרס ארגון יוצאי טרנוב. את העבודות הללו הננו מגישים לכם יוצאי טרנוב הנכבדים.

בהזדמנות זאת נביע למר דוד בקר, איש טרנוב, תודה מיוחדת עבור טבלת הזכרון, שהותקנה בבי"ס "מוריה" ועל השער לחוברת זו.

צבי אזרחי (מט)

ט א ר נ ו ב

כמרכז יהדות, ציונות ותרבות

מבין הערים והאמהות בישראל שהיו בפולין בכלל ובגליציה בפרט, מתיחדת לה בצביונה המיוחד העיר טרנוב.

במאה התשע-עשרה עד לשואת אירופה האיומה, היתה טרנוב עיר של בתי מדרש ובתי כנסיות, של בתי ספר עבריים וארגוני נוער לבנים ולבנות, של ציונות וחבת-ציון, של סופרים והוגי דעות, של גאונים וגדולי-תורה.

ועתה, עם שנת העשרים למדינת ישראל שומה עלינו להתיחד עם אותה עיר שרבים מבניה יוצאיה היו מפריחי שממות בארצנו, וצאצאיהם יוצרים ומתישבים, בונים ולוחמים במדינת ישראל.

מתולדותיה של טרנוב

משערים כי ראשית הישוב בטרנוב החל עוד במאה השלש-עשרה, אולם למעשה בשנת 1536 כבר היתה קהילה יהודית מאורגנת בה היו בית מדרש, בית כנסת ובית-עלמין יהודיים. יהודי טרנוב המעטים עסקו במלאכה ובמסחר והשתלבו יפה בקהילות היהודיות השכנות שהיו קיימות כבר אז בפולין ובראשן העיר קראקוב.

בשנת 1536 היו בטרנוב כ-200 בתים. רבות סבלה העיר בגזרות ת"ח ות"ט מהתנפלויות הטאטרים ופלישת השודים. מגיפות ושריפות, מלחמות ופרעות המעיטו את אוכלוסיתה.

בשנת 1717 היו בטרנוב בסך הכל 332 נפשות שחיו בקהילה מסודרת ומאורגנת. ב-1740 נוסדו בה אגודות מקצועיות (צחים) שנהנו מזכויות מיוחדות תמורת מסים גבוהים לאגודות הנוצריות. כן כל חיי הקהילה בטרנוב על מוסדותיה והנהגתה נתארגנו כדרך כל הקהילות היהודיות בפולין במאה השבע-עשרה והשמונה-עשרה תחת הנהגתו הכללית של "ועד ארבע ארצות".

בחלוקתה הראשונה של פולין (1772) עברה טרנוב לשלטון האוסטרים. מצבם תחת שלטון הקיסר יוסף היה די טוב. ("פקודת הסובלנות"). בשנת 1820 היו בטרנוב 7640 יהודים. אף על פי כן היו עדין גרים בשכונה יהודית צפופה בעלת שטח מוגבל. במחצית השניה של המאה ה-19 קהילת טרנוב גדלה, ובית הכנסת הגדול החדש נבנה לתפארת.

כך הפכה טרנוב ברבות הימים למרכז המחוז.

עם התפשטות תנועת ההשכלה בקרב יהודי פולין וליטא חדרה רוח זו גם לטרנוב ואחד ממשכילי טרנוב הידועים לנו הוא הסופר המשכיל מרדכי דוד בראנדשטטר, חברו של פרץ סמולנסקין.

במחצית השניה של המאה ה-19 היו בטרנוב כ-10,000 יהודים - 40% מאוכלוסית העיר. פני העיר השתנו. היהודים יצאו מהגיטו של העיר, כמעט רב המסחר נתרכז בידיהם. רב ההגבלות החוקיות כלפי היהודים בוטלו על ידי הסים הפולני. כתוצאה מכך קם מעמד של אנשי-רוח, רבנים, רופאים ועוד, שמהם גם נבחרו לחברי מועצת העיר.

היהדות החרדית והיהדות החפשית והמתבוללת קבעו את צביונה של הקהילה היהודית בטרנוב. אף על פי כן קנאתם - "קנאת-הלחם" של העירוניים והאכרים לא פסקה ויום 15 באוגוסט 1870 רשום בדברי ימיה של טרנוב כיום פרעות ודמים.

ב-1883 עם גל הפרעות ברוסיה, התעוררות "חובבי ציון" ו"בילו" והופעת "האוטואמנציפציה" של פינסקר, חדרה גם רוח חבת-ציון לטרנוב, וראשית ההתארגנות הציונית החלה לפרוח בעיר.

טרנוב כמרכז תורה ויהדות

פארה ותפארתה של טרנוב היו בתי הכנסת שלה, בתי המדרש וה"שטיבלך" של החסידים. במרכז החיים הדתיים עמד בנין בית-הכנסת הנהדר של העיר והוא בית הכנסת הישן, אחד מהעתיקים שבפולין, בו התפללו גדולי הרבנים וגבירי העיר. משערים שבית-כנסת זה עמד על תלו כחמש מאות שנה וכי הרב שבתאי כהן רפפורט זצ"ל (הש"ך) התפלל ולמד בו.

בית המדרש הגדול או כפי שקראו לו "דער סאנדזער-קלויז" היה מרכז החיים הרוחניים, הדתיים של טרנוב. שם התפללו כחמש מאות מתפללים. סלתה ושמנה של טרנוב התפללו ולמדו בו כשהוא פתוח יומם ולילה לתורה ותפילה. בלילות החורף הקרים בשעת שלגים וסופות היו כבר בשעה שתיים לאחר חצות לומדים והוגים בתורה. היו גם יהודים שהתנדבו והשכימו להכין תה לכבד בו את המתפללים שבאו מרחוק.

במשך כל היום למדו בו בחורים, בחורי תלמוד-תורה ובחורי ישיבה, בערבים הקרים המה בית הכנסת מתפללים ולומדים ליד התנור המוסק. כך למדו עד בוא המשמרת השניה של הלילה. מגידים היו באים לבית-הכנסת לעתים קרובות ומשמיעים את דרשותיהם לפני קהל השומעים הרב ששתה בצמא את דבריהם.

שנים רבות לפני מלחמת העולם היו תלמידים רבים באים לטרנוב מכל גליציה והסביבה ללמוד תורה, ויצאו מהם למדנים גדולים, ומהם התישבו בעיר. מפורסמים הם הדיינים הגאונים ר' נפתלי גולדברג זצ"ל, מחבר הספר "בית-לוי" המכיל חדושים ופילפולים על מסכת גטין, וכן דיינים מפורסמים כמו ר' שאול רפפורט זצ"ל, כר' יודעלע ארשיצער זצ"ל, ר' יואל עטקעס ז"ל, הרב אבלע שנור ז"ל והגאון ר' יוסף ענגעל ז"ל. ועוד למדנים, רבנים, צדיקים, גאונים ודיינים שהשאירו לנו מורשה של ספרות תורנית ענפה בתורה ובתלמוד.

כן רבו המשכילים בעיר שתורה ודרך-ארץ היו דרכם, ביניהם מפורסמים ר' מרדכי וייסמן חיות (מו"ח) עורך, סופר ומשורר. משה אורנשטיין עורך "השחר" (לאחר סמולנסקין) ועוד סופרים והוגי דעות רבים.

היהדות הדתית של טרנוב היתה פעילה בכל השטחים שבחיי הצבור והרבה עסקני צבור היו עוסקים בצרכי צבור באמונה והקדישו מזמנם ומאונם למען הכלל. טפוסים של עסקני צבור כאלה אינם כיום והם שייכים כבר לעבר. רק יחידים נשארו בחיים מאותם הימים ואשר תמצאם בודדים, פזורים בכל העולם.

שבת ומועד בטרנוב

בשבתות ובימים טובים היו כל העסקים בטרנוב סגורים ומסוגרים. רכבות הטרם היו ריקות כמעט בעברם את טרנוב. התחבורה שבתה והטביעה חותם מיוחד, יהודי, על כל רחוב וסמטא. יהודים הלכו לבושים בגדי משי, קפוטות ושטריימלך ממהרים לבית הכנסת, לבית המדרש או "לשולחן" של הרבי. כל היהודים לכל זרמיהם שמרו על קדושת השבת מנקודת ראות לאומית ודתית. הכל נתקדש, שבת וינפש.

אצל הרבי התקהלו והצטופפו בשבת אחר הצהרים המוני יהודים, ולאחר הסעודה השלישית היו שרים ורוקדים בהתלהבות יתרה. רוב הרביים של טרנוב היו צאצאיהם של האדמו"ר מרופשיץ זצ"ל שאמר שהעיקר באדם היא השמחה הנובעת מן הלב. כי אין השכינה שורה על האדם אם אין חדוה ושמחה בלב. היהודים החסידים הרגישו בכל רמ"ח אבריהם את ענג השבת ובמיוחד בחצר הרבי. ההליכה ל"תשליך" היתה חוויה שלא תשכח; המוני יהודים נהרו מבתי המדרש והתפילה ובראשם צועדים הרבנים והאדמורי"ם, כולם לבושים שטריימלך ובגדי יום טוב, ופניהם לנהר ונטוק. היתה זו הופעה כללית של כל יהדות טרנוב.

בשמחת-תורה הגיעו לשיא ההתלהבות והריקודים בחצרות הרביים ובמיוחד הרקודים בחצר "המזרחי", בה לקחו חלק כל ארגוני הנוער הציוניים, "הנוער הציוני", "עקיבא", "גורדוניה", בית"ר" ואפילו "השומר הצעיר". נתרכזו פה בחצר ביחד רגשות דחיים ולאומיים שפרצו מהלב בהתלהבות ובאכסטזה רבה.

החינוך העברי בטרנוב

עד ראשית המאה הנוכחית היה חנוך הבנים, כמקדמת דנא, במסגרת "החדר". הרבי היה מרבץ תורה לפעוטים ומשתמש גם ברצועה. בחנוך הבנות כמעט שלא טפלו. חנוכה של הבת וכבודה היו בבית פנימה.

בתחילת המאה העשרים נוסד בטרנוב בית-ספר עברי על ידי ר' חיים נייגר ז"ל, תלמיד חכם מובהק ובעל השכלה כללית. בית-הספר נקרא בשם "שפה ברורה". מטרתו של בית הספר היתה ללמד את הנוער היהודי תורה ותלמוד

כנוסף ללמודים בבית-הספר הכללי. מצב זה לא נמשך זמן רב. ר' חיים נייגר נוכח שצריך ללמד בבית-ספר אחד את למודי הקדש עם למודי החול. כך החלו ילדי ישראל בטרנוב ללמד תורה ודרך ארץ, למודים כלליים ולמודי יהדות בבית ספר אחד. יכולת לשמוע קול שירה עברית ושירים ארצישראליים מהדהדים מבנין בית-הספר, ויכולת לראות הצגות והופעות תנכיו"ת בעברית.

"אגודת ישראל" שנוסדה בטרנוב ב-1927 סייעה לחזק את המצב הרוחני והדתי שבטרנוב על ידי למוד התלמוד ובמיוחד "הדף-היומי". האגודה יסדה גם בית-ספר לבנות "בית יעקב" שנוהל על ידי ר' שלמה מעהר ז"ל - ממיסדי "אגודת ישראל" בטרנוב ושהיה אישיות ציבורית אהודה בכל החוגים הדתיים שבעיר.

גם הסתדרות "המזרחי" היתה כבר חזקה בתחילת המאה העשרים. חבריה היו יראי שמים, משכילים וחובבי-ציון מהדור הקודם, אשר מהם השתתפו בועידת קטוביץ' (1884). רבות פעל "המזרחי" בחוגים ושעורים לפתוח התרבות והחנוך, למוד התלמוד והלשון העברית. בכשרון רב נטעו המורים בחניכים הצעירים והמבוגרים אהבת-ישראל, תורת ישראל, וארץ-ישראל. ב-1930 נוסד ארגון "השומר-הדתי", שמאות מחבריו היו חניכי בית-הספר הדתי "המזרחי".

בית הספר הגדול שנבנה על ידי הברון הירש היה במשך זמן ניכר תחת פקוח "המזרחי" ובו נתחנכו מאות תלמידים בלמודי קודש וחול, ברוח דתית וברמה גבוהה.

הציונות בטרנוב

עוד לפני הופעתו של הרצל נסעו מנהיגי "המזרחי" ודבריה שבטרנוב להשתתף בועידת קטוביץ' (1884), ועידת היסוד של "חובבי-ציון" ברוסיה. מנהיגים אלו היו מורי-דרך של "המזרחי" בטרנוב. טרנוב תרמה גם את חלקה המעשי לתנועת ההתישבות בארץ. רעיון ישוב ארץ-ישראל הכה שרשים עמוקים בקרב יהודי גליציה בכלל ויהודי טרנוב בפרט. בטרנוב נוסדה בשנת 1894 חברת "אהבת-ציון" כדוגמת "חובבי-ציון". מטרתה של החברה היתה לקנות אדמות בארץ-ישראל ולישב עליה יהודים מגליציה. לשם כך גויסו כספים רבים שנועדו להתישבות.

ב-1896 עבר מרכז הפעולות לישוב א"י לטרנוב.
רוב חבריה הפעילים של "אהבת-ציון" היו מחוגי החרדים, "המזרחי", "אגודת ישראל" וצעירי "אגודת ישראל". גם כל חברות ישוב א"י שהיו קיימות בימים ההם בגליציה ובבוקובינה הצטרפו ל"אהבת-ציון". אחד ממנהיגי החברה ופעיליה היה ד"ר אברהם זאלץ. ראש מאווייו היה ליסד מושבה גליצאית בא"י.

הוא רכש את עזרת הרבנים והאדמורי"ם לפעולה הציונית. עזרתם לא אחרה לבוא. נציגים מטרנוב ומגליציה כולה נשלחו לקונגרס הציוני הראשון בבזל, והביאו להרצל רשימה של עשרת אלפים חתימות של יהודי גליציה המוכנים ומתחיבים לעלות ולהשתקע בא"י בכל עת שהרצל יקרא אותם לכך. ואמנם, ב-1898 עלתה קבוצת יהודים מיהודי גליציה לא"י ויסדו את המושבה "מחניים" שבגליל העליון. קבוצה זו סבלה סבל חמרי ורוחני כשם שסבלה כל העליה הראשונה לא"י משברים כלכליים וחברתיים, אולם יש לראות בהתישבות זאת בגליל העליון תרומה חשובה להכשרת לבבות וסלילת-דרך לעליות יהודים נוספות לארץ ולהקמת ישובים ומושבות עם התחלת העליה השניה.

אף בתקופת הזוהר של יהדות פולין בשנות השלושים עד למלחמת העולם השניה קיים היה קשר תמידי בין טרנוב לבין ארץ-ישראל. קשר זה התבטא בפעילותם הרבה של המוסדות הציוניים שבטרנוב, הקרן-הקימת, קרן-היסוד והשקל הציוני, וכן העליות הבלתי-פוסקות לארץ של יהודי טרנוב והשתלבותם בחיי היצירה והבנין.

עתה, עת חוגגים אנו את שנת העשרים למדינת ישראל, מן הראוי הוא לבחון את מאורעות דורנו זה ולראות את השואה ותקומת ישראל כרציפות הסטורית, כסיבה ומסובב, ולכן שומה עלינו להציב יד-ושם, מצבת זכרון לקהילת טרנוב בתוככי מדינת ישראל על ידי חדוש הישוב במחניים שבגליל העליון, ובו יוקם גלעד לזכר אותם חולמים ולוחמים, חובבי-ציון של טרנוב, ולזכר מנהיגי הרוחניים, הרבנים, האדמורי"ם וכל שלומי אמוני-ישראל שבה, שנספו בשואת אירופה ולא זכו לראות בנחמת ציון ובתקומתה.

זכרם לא יסוף מלבנו ומלב זרענו עד עולם.

גיל הוכמן.
כתה ח' בנים.

מוסדות צבוריים בטרנוב

אחד הגלויים היפים ביותר בטרנוב היו מוסדות צדקה וחסד. ללא כפיה של השלטונות וללא מוסדות ממשלתיים של עזרה סוציאלית השכילו היהודים בטרנוב לעזור לאחיהם המטים לנפול.

העזרה ההדדית באותם ימים, כשישראל ישבו שנים רבות בגולה, היתה מפותחת מאד וכל איש היה ערב לזולתו וראה לעצמו כחובה לעזור לעניי העיר ולנצרכים. האנשים לא ראו זאת כנטל על עצמם אלא כל אחד היה גאה בזה. העזרה לתלמידי חכמים היתה רבה וכל בעל בית התגאה בזה שיש לו אורח לשבת. כל בעלת בית ראתה כבוד לעצמה להכין תבשילים טעימים לתלמידי ישיבה "שאכלו אצלה ימים". בטוי זה אומר שבחורי ישיבה היו באים יום יום לבית אחר ואוכלים שם לפי סדר הימים כל יום בבית אחר.

כששוחחתי עם איש טרנוב, בקשתי ממנו לספר לי על העיר טרנוב. אמר לי: קהילת טרנוב לא נבדלה בהרבה משאר הקהילות היהודיות בגולה, אולם מוסדות הצדקה היו מפותחים בה מאד.

מכיון שבאותו זמן המצב הכלכלי לא היה כל כך טוב, היו מוסדות אלו חשובים והכרחיים.

היו בעיר מוסדות ממוסדות שונים: לעניים, תלמידים, נכים, אלמנות ויתומים וסתם בעלי מלאכה שלא היו במצב כלכלי טוב.

מוסד חשוב מאד היה "בקור-חולים" שנוסד עוד במאה ה-19. מטרת מוסד זה היתה להגיש עזרה רפואית חנם למעוטי היכולת וכן להשתתף בהוצאות הרפואיות. למוסד זה שפעל רבות היה בית משלו. עבודתו עזרה מאד, כי בדרך כלל היו עניים שאף אחד לא הרגיש במחלתם ולא טפל בהם וזה יכול היה אפילו לגרום למותם של עניים ללא טפול וללא אוכל. מוסד זה גדל והתפתח מתוך מוסד אחר והוא "יד-חרוצים" שעזר אך ורק לבעלי מלאכה.

מוסד חשוב אחר הוא "בית-לחם". מוסד זה בא להקל את סבל הנצרכים ובאמת עשה את מטרתו יפה והביא קרן אור לבתי העניים. אנשים אלה שלא היה להם מספיק אוכל ובגדים כדי שירגישו שיום חג או שבת שונה במשהו מימי חול רגילים. מוסד זה חלק לפני כל חג מצרכי אוכל ובגדים למשפחות הנזקקות הללו. הקהל תרם למטרה זו בעין יפה. עוד סניף היה ל"בית-לחם" והוא נקרא "מלביש ערומים" שחלק בגדים לנצרכים.

גם אחרי מותם דאגו לעניים כדי שיובאו לקבר ישראל. לשם כך היה מוסד בשם "נושא המטה ומנחם אבלים" הם העבירו את הנפטר לבית הקברות ואחרי כן טפלו במשפחת הנפטר.

לפושטי היד גם היתה נתונה דאגת אנשי המוסדות והם ערכו להם כרטסת של כל פושטי היד. כל פושט יד קבל תעודה שעל סמך תעודה זו קבל תמיכה שבועית. המוסד דאג במיוחד לילדים של פושטי יד אלו ודאג לסדרם בעבודה.
דבר מעניין וגם קצת מצחיק הוא שכל התושבים שתרמו באופן קבוע למוסד זה קבלו לוחיות מיוחדות שקבעו אותן בכניסה על ביתם ופושטי היד לא היו פונים לדירות אלו.

אפילו בעלי אומנויות שעבדו זכו לתמיכה במקרה שפרנסתם לא הספיקה, בעיקר תמיכה ברפואות.

גן ילדים מיוחד הקים אחרי מלחמת העולם הראשונה ארגון הנשים הציוניות "מרים". הילדים נמצאים בגן בשעות אחר הצהרים, מקבלים עזרה בלמודים, שעורים בעברית וכן ארוחת ערב. כל שנה בקיץ קימו קיטנה לילדים שבה השתתפו למעלה מ-100 ילדים.

לנוער החל מבית ספר יסודי וכלה באקדמאים, היו מספר לא מבוטל של מוסדות שדאגו להם. הארגון "אוגניסקא" היה של נוער אקדמאי בלתי מפלגתי שפעל לעזרת הצעירים כדי שיוכלו להמשיך בלמודיהם.

ארגון אחר למען בריאותו של נוער בתי-הספר נקרא "נאדזשעיא" שפרושו בעברית-תקוה. מטרת הארגון היתה להציל את הנוער ממחלות ובעיקר משחפת שהיתה אז מחלה קשה שגרמה בעיות וצרות רבות בגלל הקשי ברפויה.
ארגון זה החזיק בית הבראה והחלמה בעיר קיט והיו שולחים לשם נוער בגיל בית-ספר לרפוי ולטפול במחלתו. הם דאגו גם לטפול מונע.

לעזרת הנוער החיכוני בא הארגון לתמיכה בנוער לומד. הארגון שהיה פעיל עוד בימי שלטון האוסטרים המשיך לפעול גם בימי הפולנים עד פרוץ מלחמת העולם השניה. ארגון זה היה מחלק כל שנה ספרי למוד שהיו יקרים מאד ומעל יכולתם של התלמידים. וגם בגדי חורף נתנו להם.

מוסד דומה טפל בכ-700 ילדים של הורים מעוטי יכולת. הוא היה מגיש להם עזרה רפואית וקים בכל קיץ קיטנה לכמה מאות ילדים וחולקו גם ארוחות חינם ובגדים.

בבית התה שנמצא בדירה פרטית, חולקו כל יום תה ולחם לכל נצרך.

מוסד אחר טפל בנשים יולדות והיה דואג ומטפל בהן וברך הנולד.

ואין צורך להזכיר את הארגון "קמחא דפסחא", שממשיך ופועל עד היום בארץ.

כדי שהיהודים לא יזדקקו לחסד הגויים שיקבלו אותם לבית חולים, הוקם בית חולים יהודי שבו היו רק יהודים והיחס אליהם היה יפה ולא העליבום על היותם יהודים. היו בבית חולים זה 44 מטות ו-29 עובדים. יחס מספרי זה מראה על המסירות וכח האדם שהיו משקיעים בכל חולה.

בשנת 1913 נוסד מוסד זקנים שהוקם בתרומת נדבן בשם "משלר". היו בו קרוב ל-40 זקנים. הבית שופץ עוד במשך הזמן והיה ממש כחדש.

גם בית יתומים היה בעיר, שנוסד אחרי מלחמת העולם הראשונה. היה זה בבית ששמש פעם כבית-ספר של הברון הירש.

כדוגמת גן הילדים היה קים בית ילדים ל-60 ילד שהיה מאורגן ונתמך על ידי הסתדרות הפועלים היהודית "בונד".

להגנת זכויותיהם של נכים ואלמנות ויתומים הוקם מוסד שדאג לאלמנות, נכים ויתומים מן המלחמה. הארגון יצג אותם בפני השלטונות ודאג לזכויותיהם.

לאור המצב הכלכלי הקשה של המעמד הבינוני, התארגנה קופה לגמילות חסדים. הקופה נוסדה על ידי הקהילה היהודית במקום ונתנה הלואות בלי רבית לנצרכים למטרות שקום. את הכסף החזירו העניים בתשלומים קטנים. במשך שנה חלקו כמה מאות הלואות גם ה"ג'וינט" האמריקאי תמך בקופה.

אנשי קהילת טרנוב קימו במלואו את הפסוק: "כי ימיך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו וחי עמך". הם עזרו לנצרכים בכל מאודם וכל מה שספרתי על מוסדות צדקה אלה הוא רק מקצת משהיה קים.

"וחבל על דאבדין".

גתית וילנברג.
כתה ז' בנות.

בתי כנסת בטרנוב

בכדי לכתוב על נושא זה ולתאר את בתי הכנסת ואת חייהם של המתפללים, היה צורך בכתיבת ספר שלם, אולם נשתדל לכתוב סקירה קצרה על בתי הכנסת שבעיר זו, שנתנו צביון לעיר הזאת ורב היהודים הזדקקו להם.

הדבר הטרגי ביותר הוא שנצטרך לתת תמונה על עבר שלא נותר בו זכר ממה שהיה לפני שנים מועטות בלבד.

בתי הכנסת ומתפלליו אינם עוד. הם נשמדו ע"י הפושע הנאצי הארור שלא חמל ולא חס על אנשים נשים וטף, והרג באכזריות רבה את הקהילה שמנתה כ-25,000 יהודים.

בכל אופן הכתיבה על נושא זה תהוה כעין מצבה לבתי-הכנסת שהיו ואינם עוד.

בכדי להתחיל בנושא זה נתאר את חיי הקהילה בעיר טרנוב ששקקה חיים ופעלה בכל שטחי החיים הצבוריים בעיר. כיתר קהילות הקודש בפולין התקיימו בחירות כל 5 שנים בה נבחרו חברי הקהילה והם בחרו את ראש הקהילה וסגניו. קהילה זו היתה מורכבת מכל מפלגות היהודים שחיו בעיר. הקהילה היתה מוכרת באופן רשמי ע"י השלטונות הפולניים, ותפקידה היה לגבות מיסים מיהודי העיר. לדאוג לסעד לנזקקים, ולחיים הרוחניים והתרבותיים בעיר, כן דאגה הקהילה לבנית בתי חולים יהודיים.

מן האנשים שחיו בטרנוב נותרו היום מתי מספר אלו שהצליחו לברוח במלחמה לרוסיה, או אלו שבאו לארץ ישראל לפני מלחמת העולם השניה, ומעוט קטן ביותר שניצל ממחנות ההשמדה.

זה התאור של קהילת טרנוב ועכשיו נעבור לנושא עצמו.

<u>בית הכנסת הישן (דיע אלטע שיל)</u>

בית כנסת זה היה הראשון בטרנוב ולפי המסורת נבנה בשנת 1570. ומכאן כנויו "בית הכנסת הישן". בבית כנסת זה התפלל הגאון הצדיק ר' שבתאי כהן, שכתב פירוש על "היורה דעה" והיה אחד הפוסקים החשובים בזמנו.

בית הכנסת הצטיין ביפיו הארכיטקטוני, ומסביבו היתה חצר גדולה, מקום התאספות לרגל מאורעות שונים, ולרגל פורענויות. מסופר שבזמן המאורעות בחברון כאשר החזן שר "אל מלא רחמים" בכו יהודים רבים בכי תמרורים על מעשים אלו ונדרו לעזור לניצולים ככל האפשר.

רבה האחרון של בית הכנסת הישן היה ר' יצחק רפפורט. מתפלליו של בית הכנסת היו ידועים באהבתם את ארצנו הקדושה ובתמיכתם בה.

בית המדרש הישן

ליד בית הכנסת הישן היה בית המדרש הישן. בית מדרש זה לעולם לא נסגר ולמדו בו תורה יומם ולילה. כבר אחר חצות לילה זרמו היהודים לבית המדרש, אחד התעמק בלמוד הגמרא, שני למד משניות. ואחר באמירת תהילים. הונהג שבשעות הקטנות של הלילה חמם השמש תה וחלקו למתפללים וללומדי התורה. כן הוסק בחורף בית המדרש למען יחם למתפללים ולסוחרים הזעירים שהשכימו קום. בשבתות ובחגים אחר הסעודה דרשו בעניני דיומא ובדברי תורה. בסביבה זו היו כמה בתי-כנסת כמו בית הכנסת שנקרא "מגידס מנין" וגם בו למדו תורה יומם ולילה.

בסביבה זו התרכזו בתי-הכנסת של בעלי המלאכה וביניהם הצטיין ביפיו בית הכנסת של הסבלים שהיה בר׳ גרבובקה. ובכלל לכל בעלי המלאכה היה בית כנסת משלהם, בו המה התנהגו לפי אורח חייהם.

בית הכנסת הגדול

בית הכנסת היפה והמפואר ביותר בטרנוב וגאות יהודי העיר, היה בית הכנסת הגדול. כשמו כן הוא מצטיין ביפיו ובגדלו. בבית כנסת נהדר זה היו כ-4,000 מקומות ישיבה, הוא נבנה בצורה מודרנית ביותר ובניתו נמשכה כ-20 שנה. כשתמה מלאכת הבניה הביאו אמנים מכל העולם כדי ליפותו, ואכן היה זה מעשה אומן מיוחד במינו, זה היה אחד מבתי הכנסת הגדולים והיפים ביותר בפולין ובעולם כולו. את בית כנסת זה ראו למרחוק בזכות כפתו הרמה שנבנתה בצורה מיוחדת. בבית הכנסת הנ"ל התקימו חגיגות הממשלה ביום העצמאות הפולני וכו׳. מסופר כשבאו הגרמנים לטרנוב וראו את בית הכנסת הגדול לא האמינו למראה עיניהם, שיש בנין כה נהדר. הם עמלו חדשים רבים כדי להרוס את בית הכנסת והביאו צות מיוחד מברלין, אולם את בית הכנסת כולו לא הרסו כי את יסודותיו לא ניתן היה להרוס. החזן האחרון בבית הכנסת היה ר׳ לוי רוזנבלט אחיו של החזן העולמי ר׳ יוסף רוזנבלט, לידו היתה מקהלה גדולה שהשרתה על השירה יופי מיוחד.

ליד בית הכנסת הגדול 2 אגפים. באגף השמאלי התפללו ותיקי העיר בתלבושתם המיוחדת עם צילינדרים בראשם. גם היתה ספריה עשירה ומגוונת בבית הכנסת הנ"ל. באגף הימני היה בית כנסת יפה ומסודר שהתפללו בו במיוחד בהשכמת הבוקר.

מול בית הכנסת הגדול, בחצר של בית הקהילה היה בית כנסת יפה בשם הנדבן דבורה מנקיס, בית כנסת מסודר והתפללו בו בנוסח אשכנז.

בחצר הנ"ל התקיימו אסיפות עירוניות, בחירות וכו'.

<u>בתי כנסת חסידיים</u>

ברחוב נובה התרכזו חצרות של אדמורי"ם שגרו בטרנוב, פוקשביץ, גרודז'יסק וסטוצ'ין.

סטוצ'ין - צדיק זה הצטיין במיוחד בתפילותיו הנעימות בשירה ובזמרה ומשך הרבה חסידים ואוהדים שבאו לשמוע את השירה היפה שלו.

ברחוב הנ"ל נמצאה דירתו של רבה האחרון של טרנוב ר' מאיר ארק זצ"ל, ששמשה גם בית כנסת וישיבה. חוץ מזה נמצאו בסביבה זו בתי כנסת חסידיים כמו חסידי בלז' בו למדו שעורים בתורה בחורי ישיבה שלא פסקו מללמוד כל היום, וביום חמישי למדו במיוחד כל הלילה.

בית כנסת של חסידי בובוב ברחוב שפיטלנה הצטיין במיוחד בתפילה ובשירה. בשבת ובר"ח הושרו שירים מיוחדים על פי הנוסח המיוחד של האדמו"ר מבובוב שהיה ידוע כמלחין חסידי מפורסם. בבית כנסת זה למדו בחורים וילדים שבאו מכל חלקי גליציה. הילדים שמעו שם קול תורה בפעם הראשונה בחייהם.

<u>בית כנסת</u> של חסידי רדומסק עם ישיבת "כתר תורה".

<u>בית כנסת</u> של חסידי סדגורא שהיה ברחוב לבובסקה.

<u>בית כנסת</u> של האדמו"ר מז'בנה.

<u>בית כנסת</u> של חסידי דז'יקוב שהיה ברחוב שנה, מול בית ספר תלמוד תורה.

בפרט בזמן האחרון נוסדו הרבה בתי כנסת חסידיים בכל פינות העיר.

<u>הסנז'ער קלויז</u>

במיוחד יש לציין ולפרט את בית-כנסת חסידי זה שהיה נקרא "צנז'ער קלויז" על שם האדמו"ר בעל "דברי חיים" מסנץ, בית כנסת זה היה אחד מהגדולים בטרנוב והיה מפורסם, היו בו כ-800 מתפללים.

הוא נבנה ע"י חסידי סנץ שהיו ברובם בעירות אלו, והצטיין במיוחד בלימודי תורה יומם ולילה. היו בו אלפי ספרים ישנים וחדשים ויצאו ממנו למדנים וגם רבנים.

במיוחד היתה דאגת הנהלת בית הכנסת לכל השכבות בעיר. מסופר שבחורף הוסק תנור חמום משעות הבוקר המוקדמות בכדי שהעניים וגם הפועלים בסביבה יוכלו להכנס בבוקר ולהתחמם.

לבושם המסורתי של המתפללים בשבתות היה מעיל משי (קפוטה) עם כובע מיוחד הנקרא "שטרימל". כשהיית עובר דרך בית כנסת זה בקיץ ובחורף שמעת קולות תפילה או ויכוחים בש"ס ופוסקים.

לידו היו 2 אגפים קטנים, מיוחד עבור בעלי מלאכה וסוחרים שמהרו להתפלל בכדי לפנות לעסקיהם היומיומים. בסביבה זאת קים בית כנסת הנקרא ז'בנה בו התפללו בעקר משכילים, ביניהם העסקן הציוני הדגול חיים ניגר ז"ל.

בית כנסת לומדי תורה ברח' לבובסקה הצטיין במיוחד בדאגה לעניים. ונמצא בו במיוחד קופת גמילות חסדים. דאגו לכך גבאי בית הכנסת הנ"ל שמתפלליו היו משכבת עשירי העם.

מול בית הכנסת הנ"ל בבית קרנצלר היה בית כנסת של המזרחי. התקימו בו שעורי תנ"ך ותלמוד בפרט בשבתות.

בתי כנסת שונים

בית כנסת ברחוב סטרושין שהיה נקרא "סטרושינר שול" יפה ומסודר, נבנה כמה שנים לפני פלישת הנאצים, התפללו בו מאות יהודים מכל שכבות העם, גם משכבות האינטליגנציה שהיתה מרוכזת בסביבות אלו, בבית כנסת הנ"ל התקיימו הרצאות שונות ושעורי תורה.

בית כנסת חצי רפורמי בו התפללו גברים ונשים ביחד הנקרא טמפל, המתפללים ברובם היו אנשים מתבוללים שרובם התפללו בו רק בחגים.

בית כנסת במערב העיר הנקרא גרבובקה. עיקר מתפלליו משכבות בעלי המלאכה ועמלי העם.

בית כנסת "רשעליס מנין" במרכז הרחוב יכולת למצוא בו יהודים המתעמקים בתורה.

בית כנסת בקור חולים. בית כנסת זה היה היחיד שנשאר אחרי המלחמה, לצערנו בלי מתפלליו ובלי ספרי תורה. במיוחד יש לציין שבכל הרחובות בעיר התקימו בתי כנסת בו שפכו יהודים את לבותיהם לפני אבינו שבשמים. לצערנו נעלמו מן האופק גם בתי הכנסת וגם מתפלליו. זעקה איומה ומחרידה יוצאת מעומק לבנו על החורבן שנעשה ועל התפילה היפה שהושתקה ועל הספרים שנשרפו וכולם נעלמו ולא יהיו יותר באותם המקומות. נדם הנגון שלמדו בו את "אבי ורבא" שהמתמיד החור הרעיש את בתי המדרש בלמודו והקול הזך של נגון התהילים שהושתק ועל אנשים, נשים וילדיהם שנהרגו ונטבחו עם קריאת שמע ישראל בשפתותיהם. האם אפשר לקבל תנחומים על כל אלה? איך אומר הבעל תחנון "הבט משמים וראה כי היינו לעג וקלס בגויים, נחשבנו כצאן לטבח יובל, להרוג ולאבד, ולמכה ולחרפה, ונסים ובכל זאת שמך לא ישכחו אל נא תשכחנו.

ולבסוף כדי להזכיר את דברי הסופר הדגול מכס נורדאו "אם סובל אני אם כן חי אני", וכמו שהחסידים היו אומרים "יאוש אין עבירה" אולם יאוש מביא להכי גרוע. על כן עלינו להתאוושש ולהסתכל באופטימיות על העתיד ולהאמין במאמר חז"ל האומר: "עתידים בתי כנסת ובתי מדרשות שבגולה שיקבעו בארץ ישראל ארצנו".

אלישע וינברגר

כתה ז' בנים.

הציונות בטרנוב

רקע כללי

לפני סקירת הציונות בטרנוב, התפתחותה ופעלה, מן הראוי לעמד בקצרה על תופעת הציונות בכללותה. מתוך כך יובהרו בנקל רבות מתופעות הציונות בטרנוב. ראשוני מ ב ש ר י הציונות היו: הרב קלישר, רבי יהודה אלקלעי והסופר משה הס. אולם כל ציונותם לא נתגלמה אלא במעטה של רעיונות וספרים בלבד, אך לכלל מעשה לא הגיעו. השפעתם על הראשונים פעלה על אף הכל את פעולתה, ונוסדו חברות רבות לישוב א"י. אולם את הדחיפה העיקרית נתנו הפרעות ברוסיה בשנת 1881. הפרעות הללו הוכיחו למתבוללים כי סברתם שעתידם הוא בהתאזרחות, בטעות יסודה. באותה תקופה החל גם הרצל בפעולתו הכבירה, שהביאה כידוע לצמיחת הציונות המדינית, שצעדה בד בבד עם הציונות המעשית לקראת הגשמת האידיאל של מדינה יהודית בא"י.

מכאן לעיר טרנוב עצמה. העיר שוכנת ליד הכרך הגדול קראקוב וקהילתה היהודית מנתה כ-25 אלף איש. עם פרוץ הפרעות ברוסיה נהרו פליטים רבים לפולין. רבים מהם הגיעו לעיר טרנוב. תושבי העיר, שלב יהודי חם פעם בקרבם, ארגנו מיד ועדות עזרה, אשר דאגו לטיפול ביהודים. הופעת פליטים אלה ופעילות זו, גרמו להתעוררות ההכרה הלאומית, שהתעצמה יותר עם יסוד חברות "חובבי ציון"ועליית רבים לא"י, ותרמה רבות להפצת הרעיון הציוני בעיר.

טרנוב היתה באותה תקופה חלק מן הקיסרות האוסטרית. לפיכך אין להתפלא, שנכללה באיזור השפעתו של הרצל, אשר מרכז פעילותו היתה וינה. עובדה זו תרמה אף היא להתפשטות הרעיון הציוני בעיר. חוגי היהודים החרדים, שהוו חלק ניכר מקהילת טרנוב התנגדו בתוקף לרעיון הציוני. הם האמינו רק בגאולה מן השמים. התנועה הציונית הוותה איפוא לגביהם מעין כפירה. כיצד באים יהודים אפיקורסים ומנסים לדחוק את הקץ, שלפי אמונתם צריך הוא לבוא רק מן השמים ? לחוגים אלה הצטרפו הבונדיסטים, שגם הם התנגדו לציונות אם כי מטעמים אחרים.

הבונדיסטים,אשר האמינו כי עם השגת משטר סוציאליסטי תקין במדינה, ישתלבו בו היהודים ממילא, ויכבשו את המקום הראוי להם. מובן מאליו, שהרעיון הציוני שגרס כי רק במולדתם יוכלו היהודים לחיות חיי חופש מבחינה רוחנית ופיזית גם יחד, עמד בניגוד לגרסת מפלגת"הבונד"! כך נדחה הרעיון הציוני מתחילתו ע"י החוגים החרדים והבונדיסטים. לעומת זאת התקבל הרעיון על לב היהודים הדתיים, בעיקר אנשי תנועת "המזרחי", ועל לב צעירי הדור. ברבות הזמן חלו חילופי דורות בקהילה. מאחר שהצעירים כבשו את מקום ההורים, התפשט הרעיון הציוני בטרנוב וקנה לו אחיזה של ממש אצל רוב היהודים.

<u>זרמים ופלגים בציונות טרנוב:</u>

כגודל הרעיון הציוני, כן רבו הזרמים והפלגים בו. כל הפלגים של התנועה הציונית הציבו לפניהם כמטרה את ישוב א"י והקמת מדינה יהודית בה. אולם הדרכים והאמצעים לכך נבדלו זה מזה. גם בטרנוב שהצטינה בציוניותה, רבו התנועות והזרמים. התנועות הציוניות, שפעלו בטרנוב מתחלקות לשני פלגים עיקריים. פלג א' גרס ציונות מדינית, שאיפתו העיקרית היתה לעורר את ההכרה הלאומית באמצעות פעולות פוליטיות, כלכליות ותרבותיות. לעומתו גרס הפלג השני ציונות מעשית. אנשי פלג זה נהו אחרי "חיבת ציון", שעיקרה תמיכה מעשית בישוב בארץ. הם התרכזו מסביב לשבועון "המגיד" בקרקא, שהיה שופרם. זרמים אלה הקיפו כמה תנועות: סוציאליסטיות, ציוניות-כלליות וציוניות-דתיות.

<u>תנועות סוציאליסטיות</u>

תנועות אלו, כשמן, גרסו מדינה יהודית בא"י, המושתתת על עיקרון הסוציאליזם. דהיינו, משטר חברתי בו יחוסלו הבדלי המעמדות; כל הנכסים, המשק ואמצעי הייצור יהיו קנין משותף של החברה. הרווחים יתחלקו חלוקה צודקת בין החושבים. על תנועות אלו נמנו:

"<u>גורדוניה</u>" - תנועת נוער צופים חלוצית ע"ש א.ד. גורדון. מגמתה חינוך האדם והגשמת הציונות העובדת, בהתאם לתורתו של א.ד. גורדון.

"<u>פועלי ציון</u>" - מפלגת פועלים יהודית ציונית סוציאליסטית. הוקמה ע"י ב. בורוכוב. תבעה בועידת היסוד להקים מרכז לאומי בא"י, בדרך של הגירה סטיכית.

"השומר" ו"השומר הצעיר" - תנועות ציוניות סוציאליסטיות, שראו בקבוצה אמצעי חלוצי מאורגן לכיבוש השלטון.

"החלוץ" - הסתדרות ציונית עולמית של צעירים יהודים, שהכשירו עצמם לעליה לא"י ולעבודה בה. בין מייסדיה היה יוסף טרומפלדור.

תנועות ציוניות כלליות:

תנועות אלו, בניגוד לתנועות הסוציאליסטיות שאפו להקמת מדינה יהודית בדרך של יזמה פרטית רגילה. עליהן נמנו:

"הציונים הכלליים" ו"הנוער הציוני" - תנועות ציוניות חלוציות. "הנוער הציוני", למשל, התנגדה, שהכשרת נוער לחלוציות בא"י תיעשה במסגרות מפלגתיות. כך נמנתה תנועת בית"ר, על סוג זה של תנועות.

תנועות ציוניות דתיות:

תנועות אלו התנגדו לכיוון החילוני, שבפעולות התרבות הציונית, ודרשו תיאום בין דרך התורה לבין הציונות. הן חלקו על החילוניות בציונות מחד, אך שיתפו פעולה עם התנועה הציונית מאידך. על תנועות אלו נמנו:

"המזרחי" ו"השומר הדתי". אלו כרכו, כאמור, את הציונות ודרך התורה, ודגלו תמיד בשיתוף פעולה עם התנועה הציונית. "המזרחי" צמח מן המרכז הרוחני, שהקים רבי שמואל מוהליבר. נוסד ב-1902 ע"י רבנים שהתנגדו לחילוניות בתרבות הציונית..

עליות מטרנוב לא"י

תנועות אלו, והרעיון הציוני שקנה לו אחיזה בעיר, נתנו דחיפה עזה לעליה מטרנוב לא"י. בכל העליות עלו רבים מיוצאי הקהילה לארץ. הילדים בעיר קבלו, בכמה בתי-ספר, גם חינוך לאומי ציוני. על בתי ספר אלה נמנה ביה"ס העברי "שפה ברורה" וכן ביה"ס "יבנה" של המזרחי. רבות מהתנועות שפורטו לעיל הקימו בגליציה סניפים רבים. מסניפים אלה עברו החניכים המצטיינים למחנות מיוחדים, אשר הכשירו בהם את התנועות לעליה לארץ. במחנות ההכשרה הרגילו את העולה לעבודה גופנית בכלל, וחקלאית בפרט. כן למדו במחנות את השפה העברית, והשרישוה בצעירים כשפה חיה שתשמש בפיהם בא"י.

רבים עלו גם שלא במסגרות הללו, אך את כל העולים
איחד הרעיון הציוני של הקמת מדינה עברית בא"י.
"היום שבו עזבו העולים את העיר, היה כעין יום חג" -
כך מספר אחד מיוצאי טרנוב. "עשרות אנשים באו ללוותם
ולהפרד מהם, טרם עלותם לארץ. הכל הביטו בהם בקנאה
ובהערצה. וכי קל בעיניך לזכות ולהיות אחד מן החלוצים,
העולים לארץ הקודש לישבה ולהפריח את שממותיה? ! "

<u>המושבה "מחניים" ותולדותיה:</u>

הקהילה לא הסתפקה בפעולות הרבות אשר נמנו לעיל,
אלא פעלה רבות להקמת יישוב עברי בא"י. היא הקימה את
המושבה "מחניים" אשר בגליל העליון. לפנינו סיפורו
של יישוב זה, אשר כולו מעיד על ערגה וחיבה לציון והקרבה
רבה למען תוכל העיר אף היא, לחת את חלקה בהקמת יישוב
חקלאי בא"י.

ב-27 בדצמבר 1896 (כב'טבת תרנ"ז) נערכה בטרנוב
האסיפה המייסדת של חברת "אהבת ציון", ובה נבחרה הנהלת
החברה. יש לציין שרבים מחברי ההנהלה היו מבני העיר
טרנוב, עובדה המצביעה על תרומתה הבולטת של העיר לציונות
בכלל, ולחברה בפרט. באסיפה זו הוחלט להודיע במפורש
שהמושבות שיוסדו ע"י האגודה יתנהלו לפי חוקי התורה,
הש"ס והש"ע. מעמסת הפעולה הוטלה על ד"ר אברהם זאלץ, שהיה
מעורה בתנועה הציונית כבר מימי נעוריו.

החל מינואר 1897 החלה החברה בפעולותיה. ראשית
מעשיה היה פרסום כרוזים ומודעות ב"המגיד" ב"פשישלושץ"
וב"זלבסט אומנציפאציץ". הכנסותיה של החברה באו בעיקר
ממניות. על חבריה הראשונים נמנו ד"ר תיאודור הרצל
ומנהלי "ציון" בוינה, ד"ר מ.שנירר וד"ר קוקיש. פעולות
"אהבת ציון" נתקבלו עוד בתחילתן באיבה ובשנאה, אולם
אנשי "אהבת ציון" המשיכו בפעולתם על אף הכל. ב-19 במאי
1897, התכנסה האסיפה הכללית הראשונה בטרנוב. אחת
ההחלטות העיקריות היתה ענין הקרקעות בא"י. לפי בקשתו של
הרצל, החתימה "אהבת ציון" 10,000 מיהודי גליציה על
עצומה, בה נאמר שהיהודים מוכנים להשתקע בא"י בשעה שהרצל
יקרא לכך.

בפברואר 1898 נתמנה זיגמונד ברומברג ביטקובסקי
לאדמיניסטרטור של המושבה. הוא החל מיד בפעולה להכשרת
הקרקעות, והקמת הבנינים הנחוצים למתיישבים שעמדו לבוא.

בנובמבר אותה שנה, נשלחו ל"מחניים" אחד עשר מתישבים. כעבור זמן מה הצטרפו עליהם עוד 8 מתישבים, מהם שלושה ארצישראליים. העבודות במושב התנהלו במרץ, והתושבים היו מרוצים. במקום נמצאו גם מים, ונטעו 1200 עצי איקליפטוס. בראשית שנת 1900 נמצאו ב"מחניים": 93 נפשות, 27 בנינים, 4 רפתות, 3 אורוות ו-4 סוכות. מבחינת משק חקלאי היתה ניכרת התקדמות רבה: נטעו 1200 איקליפטוס ונחפרה באר במרכז המושבה. למתישבים היו 27 בקר, 15 פרות, 12 עגלות, 25 עזים 5 סוסים ו-6 חמורים. נזרעו גם מיני דגן וירקות, שנקלטו ועלו יפה. בשנת 1901 נפרדו המושבניקים מן האגודה, ונטלו לידיהם את הנהלת המשק. אולם הניגודים בין אנשי האגודה לאנשי המשק גרמו למריבות וסכסוכים, והמפעל החל להתמוטט. המצב הלך והורע עד שבאוקטובר עברה המושבה לידי "איקא", ובזה נגמרה פרשת המושבה הגליצאית "מחניים". אגודת "אהבת ציון" הפכה שוב לאגודה מקומית בטרנוב, במסגרת ההסתדרות הציונית בגליציה. (עפ"י החוברת "חלקה של עיר טרנוב בציונות גליציה" מאת ד"ר ישעיהו פגי).

על אף הכשלון החלקי של מפעל זה, הרי הוא מורה על הכרה ציונית ולאומית ערה, ועל רצון עז להרים תרומה נכבדה ככל האפשר במסגרת ההתישבות החקלאית בא"י.

<u>אישים ציוניים בעיר:</u>

הקהילה הקימה מקרבה אישים ועסקנים ציוניים רבים אשר נתנו מחלבם ודמם למען הרעיון הציוני. אנשים אלה פעלו ללא ליאות, במסירות נפש רבה, ועשו לילות כימים למען אידיאלים נעלים. לפנינו אך מעט מהם אף על אלה מלים ספורות בלבד. אולם מבין השיטין נבחין מיד בנפשות אצילות אשר לא חסכו עמל במאמציהן הרבים להגשמת שליחותם הרעיונית ופעלן הגדול לא ישכח. על האישים הללו נמנים:

<u>משה אהרון וידן</u> - מוצאו בגליציה. מדקדק עברי, אשר הקדיש את חייו לחקר השפה העברית והפצתה בקרב העם היהודי. בוינה היה אחד מעוזריו הראשיים של הרב ד"ר צבי חיות ז"ל. הוציא ספר דקדוק עברי, המבוסס על השיטה המדעית החדישה. ניהל בארץ קורסים לדקדוק, ועל תלמידיו נמנו: ברל כצנלסון, זלמן שז"ר, דוד זכאי ועוד.

ד"ר שפן - עסקן ציבורי מפורסם בטרנוב. ציוני בלב ובנפש. היה הרוח החיה בסניף ההסתדרות הציונית בטרנוב. נודע במידותיו התרומיות: בעל לב טוב, אוהב האדם ואינו יודע לאות בעבודתו. בסוף ימיו עלה לארץ, תוך ויתור על מעמדו החברתי הגולה. חתנו שופט מחוזי ובנו סגן אלוף בצה"ל. נפטר לפני זמן מה, בחיפה.

נוסף לאלה אפשר למנות עוד את האישים הבאים:

ד"ר פייג: ממנהיגי הציונות הסוציאליסטית. רופא עיניים ידוע בחיפה. ממיסדי גורדוניה בטרנוב.

ד"ר זאב ברקלהאמר - עורך עתון יהודי בפולנית. ציוני נלהב. חתנו של אברדם ממנהיגי הציונים.

ד"ר שיפר - היסטוריון יהודי ציוני יליד טרנוב נפטר בשואה בגטו ורשה.

זולף גצלר - ממנהיגי המזרחי. מת בתקופת השואה, בשוק בשעת האקציה. יהודי נדבן שהצטיין בטוב לבו.

ד"ר זכריה כסיף - מנהל הגמנסיה העברית "שפה ברורה" בטרנוב. עתה מנהל החיכון כ"יח ברמת אביב.

סיום

מחיאורי העיר טרנוב ופעלה, מצטיירת לעינינו קהילה יהודית תוססת ומלאת חיים. ואמנם, כך היתה בכל תחומי החיים ובציונות בפרט. כל יהודי ויהודי מתושביה שש להרים את תרומתו למען רעיונות ואידאלים נעלים. לפיכך אין להתפלא על התרומה הגדולה באורח יחסי שתרמה עיר זו לציונות, הרי למשל המושבה "מחניים". כלום כל עיר, בגודלה של טרנוב, זכתה להקים מושבה חקלאית בא"י? הרי אף ערים גדולות הימנה לא זכו לכך! ובמה זכתה עיר זו מכולן? הוי אומר בזכות תושביה ובזכות אהבתם וחיבתם לציון ופעלם הרב למען הרעיון הציוני. והנה על עיר תוססת ומלאת חיים כזו עולה הכורת, בדמותם של הנאצים ימ"ש, אשר מחו באכזריות מזעזעת קהילה ענפה זו. אבל לקהילה נותר זכר בדמות ממשיכי מסורת מפוארת בא"י, אשר מעשיהם לא ביישו את זכר אבותם. רבים מבני הקהילה,

שעלו לארץ, המשיכו כאן את מסורת קיומה, והם בבחינת מצבה חיה לה. הנה למשל ד"ר ז. שינקל אשר הוצא להורג בידי הגרמנים בעוון אי שתוף פעולה. איש זה סרב להשפיל את כבודו ולעבוד למען הנאצים ימ"ש, ושילם על כך בחייו. אף בנו נפל כאן בא"י, בתתו את חייו למען המולדת. גם אמיל בריג, מיוצאי העיר, שקיבל את אות הקוממיות. כולם מעידים על המשכת מסורת מפוארת בארץ, ומעשי אבות זכו והיו סימן לבנים.

אמיתי רצהבי
כתה ח' בנים

ט ר נ ו ב

עיר ואם בישראל

מוסדות וארגוני סעד בקהילת טרנוב

תורה צוה לנו משה. תרי"ג מצוות נאמרו לנו בתורה וביניהן אחת שאין גודל למשקלה הן בעם ישראל והן בעמי העולם: גמילות חסדים. כתוב בספר "בראשית" על מצווה שקיים אברהם אבינו, על הכנסת אורחים; וגם למדנו בספר ויקרא: "וכי ימוך אחיך" יש לעזור לו. ודרש ר' עקיבא זצ"ל: "ואהבת לרעך כמוך". וחז"ל דרשו: "כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא" וכל העוזר לחברו כאילו עזר לעולם שלם של אנשים שזקוקים לעזרה. כמו כן בחג פורים צוו חכמינו לתת מתנות לאביונים. וכל פעם אספו תרומות למען העניים. גם בגולת פולין קיימו זאת. בקהילות פולין וביניהן הקהילה ששכנה בגאליציה המערבית קהילת טרנוב. עיר זו שבה התגוררו 25,000 יהודים הקימה מוסדות וארגוני חסד רבים כדי לעזור לאחיהם הנצרכים. נקח את הארגון שהיה עוזר לחבריו. ארגון זה שאפשר לתארו כארגון שמקבל חברים ודואג להם לפרנסתם ולמשפחותיהם ועוזר בכל הדרוש להם, קם בטרנוב במחצית המאה ה-י"ט וקראו לו "יד החרוצים".

בטרנוב היו יהודים חולים ואין ידם משגת לרכוש תרופות, כדי לרפא את עצמם ממחלתם. ארגון שהיה העתיק ביותר בטרנוב ונקרא "בקור חולים" היה עוזר ליהודים נזקקים והיה משיג ונותן להם תרופות חנם. ארגון עצום ששלח תרופה לכל אדם שאינו יכול להשיגה ולהרפא. ארגון זה קבל עובדים ומתנדבים רבים שרצו להציל את חיי אחיהם הזקוקים לרופא ולתרופות. מוסד זה פעל פעולות חיוניות היות ומחלות רבות היו נפוצות בימים ההם כגון: טיפוס הבטן וטיפוס הכתמים ורבים היו היהודים שנדבקו במחלה זו.

יהודי אחד בשם ישראל רפופורט היה אדם שרצה לעזור לאחיו היהודים ובמותו הוריש בית למוסד זה שהועבר ונתקבל למוסד בשנת 1889. הארגון שהיה יהודי וטיפל ביהודים הקים בית-כנסת שנהרס יחד עם ארגון זה במלחמת העולם השנייה בידי הנאצים. בבית כנסת זה, שנתן כירושה ממר ישראל רפופורט, הנציח את מיסדי

מוסד עתיק זה, שתחת מפולת קירותיו ואבניו מנציח גם את שם חברי הארגון שנרצחו בידי פריצי החיות, הנאצים שהרסו את הארגון ואת אנשיו ותורמיו.
"בית לחם" שם נקברה רחל אמנו, ושמו של ארגון סעד שקם בטרנוב לעזרת עניים שלא יכלו להתקיים במשבר הכספי והשתדל לספק להם אוכל. סניף בשם "מלבוש ערומים" הקים ארגון זה כדי לספק בגדים גם משומשים וגם חדשים לעניים קרועי מדים. וכך קרה שמשפחה בטרנוב שאינה מסוגלת להשיג פרנסה רעבה ללחם, אוכל לא מגיע לפיהם, מקבלת אוכל מאחים, מהיהודים נדיבי לב שרואים את הילדים הרזים נופלים מרב חולשה, מרוב רעב. משפחה זו בגדיה בלו מרוב יושן בגדיה נקרעו משינה ברחוב על קוצים מסמרים ודברים הקורעים את הבגדים היחידים שנותרו להם. נגשת לסניף של ארגון זה ומקבלת בגדים מנשים רחמניות שרק הן פעלו במוסד זה, שנוסד בידי אשת הרב שנור זצ"ל. תלמידים במוסדות חנוך שבעיר טרנוב גם הם לא נבדלו משאר האנשים וביניהם כ-170 ילד ממוסד החנוך בשם "תלמוד תורה". אותו ארגון שפעל כה רבות קבל אפילו כמה מאות דולר מחו"ל כדי להרחיב את פעולתו החיונית לקהילה היהודית בטרנוב.
"נושאי המטה" שמו של מוסד חסד שתמך בעניים ובחולים כמו שהמטה תומך באדם זקן. תפקיד חשוב נטל ארגון זה על עצמו, לא לתת לעופות השמיים לאכול את גוויות אחיהם שנהרגו בידי הנאצים. מות ברחובות טרנוב. אלפי יהודים מתים שוכבים ומאדימים את הרחובות בדמם האם לא יביאום לקבר?! דבר זה קרה אחר "סלקציה" הוצאת יהודים מהבתים ע"י הגאסטפו או סתם רצונם של הגרמנים לירות ביהודים.

"חברת קדישא" אפשר היה לקרוא לארגון זה שמנה בשנת 1932 כ-800 חברים שהבינו שאין לחלל ולהתעלל בגופותיהם של אנשים זקנים וטף מקהילת טרנוב שמתו על קדוש ה'. גם נשים היו בארגון זה. בראשן עמדה מרים שנור האשה הצדיקה והמתנדבת לעבודות קדושות מעין אלו. תפקיד הנשים היה לתפור תכריכים למתים שיהיו עטופים בתכריכין של אחיהם היהודים שדאגו לשלום גופם ולקדושתו.

"צדקה" שמו של ארגון שנוסד בטרנוב בשנת 1928. ארגון זה לא יכל לסבל כשראה את היהודים עומדים ברחובות כשהם קופאים מקור ומנסים למצוא את "פרנסתם" בקבוץ

נדבות. ארגון זה לחם בחירוף נפש נגד הקבצנות. העניים היו מקבלים מארגון זה קצבה שבועית. ארגון זה היה כעין משרד עבודה שמנסה לתת עבודה לאנשים שאין להם פרנסה. משפחה מרובת ילדים, אביהם מקבץ נדבות ברחוב, קר, שלג יורד, רעב. רובן של משפחות דומות לזו קבלו עזרה כספית וגם עזרה במציאת עבודה ממוסד זה. ארגון זה לחם בחירוף נפש כדי להשיג את המטרה שאליה דבק עד כדי סיכון אנשיו הוא פעל אפילו בזמנים קשים, במלחמת העולם השניה כשפעל אפילו בגיטו של טרנוב.

סנדלר עצמאי יושב על כסא ומחכה לאנשים שיבואו וע"י כך יוכל בכסף שיתנו לו תמורת עבודתו לפרנס את משפחתו. "אנשי חסד" היה מוסד שטפל באנשים עצמאיים שלא יכלו לפרנס את משפחותיהם. תפקיד מוסד זה היה טיפול באנשים עצמאיים שאינם יכולים להשיג כסף לפרנס משפחתם.

בקרקוב הקים הנוער ששמו "אוגניסקא" (מדורה). ארגון זה הבין את חובת העזרה לבחורים ולנערים שגמרו בהצלחה בית-ספר יסודי אך אינם יכולים להמשיך ללמד בבית ספר על-יסודי מפאת המצב הכלכלי של משפחתם. מוסד זה שהיה מהאוניברסיטה בקרקוב הבין מה פירוש אובדן נער כזה שבגלגלתו הוא נושא מוח חריף ושכל רב שיכול להקנות לו ולמשפחתו הכנסה ע"י מקצוע טוב שיוכל לרכוש ע"י מכתב המלצה מבית הספר היסודי, שיצא ממנו על תכונותיו ומפעלו. עד מהרה הגיעה יד מהארגון הזה לטרנוב ופתח בה סניף שתפקידו לעזור לאקדמאים יהודים שמוצאם מטרנוב ללמד גם בפולין וגם מחוצה לה.

"תקוה" שמו של ארגון שנסה לתת תקות חיים של חולי שחפת או מחלות אחרות כגון: טיפוס ועוד. נתאר כיצד אדם חולה שחפת שוכב במטתו שבביתו המט ליפול כשאין תקוה לחייו. אין לו כסף לנסוע לעיר נופש כדי שיבריא ממחלתו. אכן, בימים אלו היו חולים רבים שהיו במצב כזה. אך נצלו בעזרת ארגון זה שאפילו רכש בית בעיר קיט ששמש כבית-הבראה לחולים אלו. בשנת 1924 נפתח סניף בטרנוב שבראשו עמד ד"ר שליט ז"ל שפעל גדולות ונצורות לארגון זה. במלחמת העולם השניה יצא ד"ר שליט לעיר לבוב, שם עבד בבית החולים כרופא ושם נרצח בידי הגרמנים ימח שמם וזכרם. כך אבד הארגון ומנהלו בימים הקודרים של השנים 1939-1945.

נתאר לעצמנו משפחה עניה שאינה יכלה להוציא הוצאות על דברים לא חיוניים, בגלל משבר כלכלי חמור בפרנסתה. יש לה הוצאות כספיות בבית הספר ולכן היא נאלצת להוציא את ילדה מבית הספר. אי נעימות חש ילד זה, הוא חש שמדברים עליו בשכונה, הוא הרגיש שעוקבים אחריו בעינים לגלגניות. וכי מה טוב חברו האלמוני ממנו?! הרי חברו הוא התלמיד החלש בכתה? אלא הוא עשיר ובכסף הוריו יוכל לפנות לאן שירצה. שאלות אלו מציקות לילד ולא נותנות לעשות לנער כלום. הוא חושב למה מצבו הוא כזה, מדוע רע מזלו? הן יוכל להיות תלמיד טוב אם ימשיך בלימודים, הן תעודתו של השנה הקודמת היתה מלאה ציונים טובים? על כל זה חושב הנער.

אנשים מספר שהבינו את מצב הילדים הקימו ארגון מיוחד שתפקידו לעזור להם. מוסד זה נוסד בזמן שליטת האוסטרים בטרנוב. מנהלו של מוסד זה היה ד"ר הרמן בובר.

אחרי מלחמת העולם הראשונה, נוסד בטרנוב ארגון שמתפקידו היה להגן על ילדים עניים שסבלו ממחסור באוכל ובגדים. ארגון זה היה מביא ילדים למגרש שמשון בקיץ. היתה זו מעין קיטנה ושם היו הילדים הנצרכים מקבלים אוכל ובגד, אי נעימות של בגדים קרועים בחרף בה בשעה שילדים אחרים לובשים סודרים חמים. אלצה מתנדבים להקים מוסד זה.

קרה ושוכב יהודי עטור זקן ופיאות מסתלסלות מאזניו, בבית חולים נוצרי. אי נעימות איומה אופפת אותו, הוא לא יכול לראות את הנזירות לובשות בגדים שחורים כשצלב אדום על דש בגדיהן. הוא לא יכל לסבול את ההפליה השוררת בינו ובין שכנו הגוי. אין הוא מעיז להרים את ראשו ולראות את צלב הברזל שתלוי מעל לראשו. למה הגעתי הנה?! עוברת מחשבה בראשו, הרי טוב מותי משכב על מיטה שעליה שכב אחד הערלים הללו.

הקהילה היהודית ראתה צורך רב לבנות בית-חולים יהודי לא רק בגלל דברים אלה, אלא בגלל טענות צודקות, שהאוכל בבית החולים הפולני אינו כשר ואכן בית-חולים יהודי נבנה ע"י הקהילה בשנת 1840 והא שכן לא הרחק מבית הקברות היהודי. נדבנים רבים שהבינו את רגשות אדם חרד כשהוא רואה לנגד עיניו, נוצרים צוררי

ישראל, תרמו למען הקמת בית חולים יהודי. אך תרומה גדולה ונכבדה של הנדבנית דבורה וועקסלער ז"ל. שהיותה שני בתים גדולים, הגדילה והרחיבה מאד את בית-החולים היהודי. במלחמת העולם הראשונה, נתפש בית-חולים זה ע"י הצבא האוסטרי שהחזירו רק בסוף המלחמה לידי היהודים שמיהרו לשפצו ולתקנו מהפגיעות החמורות שפגעו בו האוסטרים וגם מיהרו לרכוש עוד מגרש לידו. בית החולים היהודי המשיך את פעולתו החיונית כשבו שוכבים יהודים שנהנים מחברת האחיות הרחמניות והרופאים היהודים שהסתובבו והשרו רושם טוב על היהודי החולה. לאוכל של בית-החולים לא היה צורך לדאוג האוכל שוגר מהמטבח הכשר של ביה"ח. שלום תרופות ונתינת עזרה לחולה עלו לביה"ח כסף רב וכדי להחזיקו הקציבה הקהילה היהודית כסף לבית החולים. בבית החולים היתה גם מחלקה מיוחדת לחולי שחפת. במלחמת העולם השניה נתפש ביה"ח היהודי בידי הצבא הגרמני ורק מחלקת השחפת נשארה בו עד אשר הכינו הגרמנים את הגיטו.

אדם זקן ללא יכולת לחיות בעצמו היה זקוק לעזרה בביה"ח היהודי שאשפז אנשים זקנים. כיוון שביה"ח היהודי לא יכל לאשפז זקנים רבים כל כך קם אדם בעל רגש רחמים כלפי זקנים אלו ותרם סכום כסף גדול להקים מוסד שיטפל ויעזור לזקנים אלו הזקוקים לעזרה גופנית. אכן היו רבים התורמים למוסד זה אך אדם זה תרם סכום נכבד להקמת "מושב זקנים". "מושב זקנים" זה, של הקהילה היהודית הוקם רק בשנת 1913. מוסד זה כמעט שותק מבחינה כספית, אך תודות לעזרת בית-החולים היהודי יכל לעמוד, להתקיים ולהמשיך בפעולתו. "בית-זקנים" זה היה כפי שראינו לעיל במצב כספי חמור, אך בשנת 1935 שופר מצב כספי זה ע"י שר הסעד הפולני שנתן רשיון להחזקת בית-הזקנים ורשיון זה הקל עליו ממסים. דבר זה הקל מאד על המוסד והוא המשיך לטפח ולהרחיב את מפעלו עד מלחמת העולם השניה, שבה נחרב "מושב הזקנים" ביד הגרמנים, וכל אנשיו וזקניו שהיו בתוכו נפלו קרבן בידי הצוררים. בזמנים ההם על הגבר היתה הפרנסה ובזמנו הפנוי היה לומד תורה וגמרא. נשים שרק עול הבית הוטל עליהן היו יכולות להתנדב לכל מיני מוסדות חסד. ואומנם רוב המתנדבים בבית הזקנים היו נשים.

יתום מאב ומאם יושב וחושב מאין יבוא עזרי?
אלמנה שבעלה לא חזר מהקרב, יושבת ודואגת, מהיכן
אוכל להשיג פרנסה בעבור ילדי?
נכה מלחמה שנפצע באיזה שהוא מקום בגופו אינו יכול
למצוא עבודה ולפרנס עצמו ומשפחתו בגלל נכותו,
מה יעשה? לא מעטים היו אנשים מעין אלה במלחמת
העולם הראשונה, ואכן, אחרי מלחמה זו הוקם בקרקוב
ארגון שדאג לאנשים אלה. ארגון זה יסד מוסד דומה
בטרנוב. פעילים במוסד זה היו מספר רופאים שראו
בהקמת ארגון זה, צורך, בימים עקובים מדם אלו והיו
מתנדבים חינם לארגון. אך למרבה הצער נהרגו כולם.

במשבר החמור שלפני מלחמת העולם השניה, מצאו את עצמם
אלפי אנשים העוסקים בתעשיה קלה, כשאין להם פרוטה
לפרנס את משפחותיהם. לולא עזרה שנתנה להם מיד ארגון
ושמו: "גמילות חסדים" היו הם ומשפחותיהם נהרסים
בגלל המשבר הכלכלי החמור שבאותו זמן.
"גמילות חסדים" שמו של מוסד רב פעלים שלמעשה היה
קופה שהיתה עוזרת לאנשים אלו, בנתינת כסף בהלואה
ובלי לקיחת רבית. פעילות ארגון זה עד שנת 1937 היתה
פעילות מרושלת בגלל החזקת המוסד בידי הנהלה לא ראויה.
ורק בשנת 1937 נבחרה ההנהלה הטובה שבראשה נמנו גם
מנהל ה"מזרחי" ומנהל "אגודה". מוסד זה היה פועל כך:
נותן לאדם הנזקק להלואה מספר לירות שיכל לתת. האדם
קבל הכסף והשתדל להשקיעו במסחר או בתעשיה. כסף זה
נתן לזמן מה ועד אז היה האדם מחזיר חלקי ההלואה
כל שבוע. בשנת 1938 היתה בטרנוב אסיפה בקשר למפעל
זה, ובה השתתפו כ-70 משלחות, וביניהן משלחת הג'וינט.
כששמעו המשלחות מה רבה פעילות הארגון צברו כסף רב,
ושלחום לקופה. אז יכלה הקופה להרחיב מפעלה ונתנה כ-100
זלוטס לאדם וקבלה כל שבוע 2 זלוטס. במקרה של חוסר
כסף בקופה הפליא את עזרתו מרכז הג'וינט וגם עסקנים
שחתמו על שטרות כדי להחזיר ארגון פעיל זה, היתה
צריכה להתקיים עוד אסיפה בקשר לארגון, אך מלחמת
העולם השניה גרמה לביטלה.

לסכום: קהילת טרנוב תרמה הרבה למען אנשיה ובעיקר
בגמילות החסדים והעזרה. ולצערנו רובם של אנשי
הארגונים נפלו חלל על קדוש ה' בעזרה לבריות.

דב גולדפריינד
כתה ז' בנים

ט ר נ ו ב - (אישים):

טרנוב, הקהילה היהודית בגליציה, נחרבה אמנם בשואה האיומה במלחמת העולם השניה. אך למרות זאת, עדיין חקוקים-דבוקים בלבנו היטב פעלם ומעשיהם של האנשים שחיו בה - מהאכר הפשוט ועד ראש הקהילה. קראתי על מעשיהם והתפעלתי ממש מהם: בתנאים קשים, במחסור וברעב, ובידיעה כי ישולחו לאושוינצים - פעלו בפיו רצונם. והדברים הנ"ל לא מנעו מהם לעשות זאת!

ד"ר שפאן למשל, שייך לדור שהנהיג את בני טרנוב ואמנם הוא נחון בכל אותן הסגולות המכשירות פרנס על הציבור למלא תפקידו כיאות וכראוי. לבו הטוב, מסירותו למען האדם וחריצותו בתפקידו, ומצד שני הדנחת צרכי ביתו - אלו הן באמת סגולות נדירות מאד, ועכשיו נתחור לי וברור לי כבר מדוע העריכוהו כל-כך חבריו לתפקיד. ד"ר שמואל שפאן מלא במסירות ובנאמנות שני תפקידים נעלים במסגרת צבורית: אחד, בתוך ההסתדרות הציונית בטרנוב בתור רוח חיה בסניף העיר, והשני בתור יו"ר קהילת טרנוב. הוא היה אחד מאלה שאהבו כל אחד מישראל, אך בבוא העת ידע גם להוכיח, כיוון שהבין כי אהבה ללא תוכחה בשוליה - איננה אהבה. בראש תכונותיו האישיות הנפלאות שלו עומד טוהר המידות של מנהיג ציוני לדוגמא, החפשי מכל רבב של כבוד ואינו רודף כבוד מטבעו, ורחוק מכל שמץ של רברבנות.

שלושה הם המבליטים את אשיותו:

ציונותו, שפע מרצו וישרות ליבו. אכן, לדעתי צדקו אלה שבחרוהו לתפקידיו הנעלים, בגלל כל התכונות המאפיינות אותו שציינתי עד כה. ד"ר שמואל שפאן, הגיע ארצה, והגשים בכך את רעיון חייו. גם בהגיעו ארצה לא חדל ד"ר שפאן לעסוק בצורכי עירו - טרנוב. וביתו הפך בית-ועד לכל טרנובאי, המזדמן בארץ והבא ממרחקים. ד"ר שמואל שפאן נפטר בחיפה, ומותו נפל כברק משמים על אלה שידעוהו והכירו את מעשיו, אין תנחומים, והנחמה היחידה היא: הוא לא טמון בגולה, כי אם באדמת-קודש, בקרקע המולדת הנכספת. וכך פעלו יתר האישים בטרנוב. את נשיא ההסתדרות הציונית מר ווילהלם שנקל אלצו ממש בענויים להכריז כי היהודים אשמים בכל הצרות הפוקדות את אירופה ומתוך חוסר אונים, לדעתי, הכריז כך אמנם, ואני מעריכו לאין

שהוצרכו עינויים כדי להוציא מליס בלתי אחראיות
מפיו, ואין מילים שאפשר להעלותן על הכתב כדי להוסיף
ולהעריך את אישי טרנוב, - כפי מעשיהם, וכפי פעלם,
למרות זאת אנסה במשפטים ספורים לעשות זאת.

ר' מרדכי דוד בראנדשטעטער הסופר, היה אדם גבוה
ובעל גאוה עצמית. ואך כשביטאו את שמו כבר רטטו
השפתיים מגודל אשיותו. כשעבר זה ברחוב לא נעצר
אף פעם: תמיד היה עסוק, אלא אם מישהו עצרו - נעצר,
ודבר עמו בדבר פנים יפות אף אם לא היה קרובו.
כלאחד ברכו לשלום או שאמר לו מילה טובה. כיוון
שאי-אפשר היה ממש, ואיננו מגזים, לעבור על פניו
באדישות, כעל פני סתם אדם, היות ועצם מראהו
החיצוני העיד עליו מי הוא ומה תוכנו. כל אחד חפש
הזדמנות להימצא בקרבתו למרות שהיה אפיקורוס גדול.
אך למדן. האנשים ברובם סלדו ממנו אמנם, אך לא
כריק ופוחז, כי התוכן שבו לא נתן להם בכל-זאת
לרכל עליו, היות והיה סופר גדול ומלומד גדול.
חבר שירים וכתב ספרים ומבין ספריו ידוע הספר
"תמונות", אשר החל להתרגם לעברית בורשה.
ר' מרדכי דוד בראנדשטעטער נפטר בגיל 80 שנה,
כאישיות למופת וכסמל של יושר וקנאות לצדק.

ר' חיים נייגר ז"ל היה אחד מראשי הציונות בטרנוב
וכן בעל תכונות נדירות בדורו. מצד אחד היה תלמיד
חכם מובהק ושומר דת מעיקרו, ומצד שני בעל השכלה
כללית חילונית. התכונות הללו, שלכאורה מנוגדות הן,
(לדעתי על כל פנים) נשתלבו ונתמזגו אצל ר' חיים
בלי לדחוק אחת את רגלי השניה. וזה מה שהפליא אותי
בחשבי על פעולותיו של ר' חיים נייגר ז"ל.
ר' חיים הערין מאד את הספר כערך בל ישוער לעיצוב
דמותו של העם, ואיש זולתו לא הבין אולי, מה רב
ערך-הספר. משום כך יסד ר' חיים ספריה עממית שכללה
כעבור זמן רבבות ספרים.
אבל הדבר שהעיד עליו כעל אישיות גדולה ומלומד
גדול היה, שהצטיין בהבנה מרובה מאין כמוה לאדם
הסובל המעונה. כן יסד בי"ח של הקהילה, בטרנוב.
ומאות חולים מצאו במוסד זה, מרפא לגופם, הודות
לפעולתו הברוכה של המנוח. השדה הפוליטי היה
שדה פעולתו העיקרי, ומעניני הפוליטיקה לא הניח ידו
אף בשעת מצוק, ואף לקח חלק פעיל מאד בבחירות
לפרלמנט האוסטרי.

ר' חיים בא ארצה ונפטר בחיפה, ועם מותו ירד לקבר אחד מאלו היהודים המעטים אשר בנו עירו, טרנוב, יכולים לומר עליו בבטחה וללא הפרזה: הוא שרת את עמו שרות נאמן. כזה היה ר' חיים נייגר ז"ל.

אברהם שפס
בתה ז' בנים

יזכור לילדי טרנוב הי"ד

זכור נזכור, יזכור גם ד', את אותן נשמות טהורות, את אותם ילדים אשר השמדו כש"שמע" בפיהם.
ילדי טרנוב שרק כמה חדשים לפני שעלו נשמותיהם, גחנו על חומש כשהציצית משתרבבת מחולצתם. קדושים היו תמימים וטהורים ישבו בחדר, למדו והקשו קושיות, זמרת י-ה בפיהם.

בטרם עת נגזלו חייהם. בטרם ראו עולם מהו. אבל נשמותיהם הקדושות מרחפות בכל פינה, עומדות ומרחפות: "בל תשכחו! בגוף ילדים קדושים היינו!"

הם הושמדו, אותם קטנים אשר החבגרו בטרם עת. אותם אשר קיימו את המצוה "בכל מאודך". עיניהם הבוערות אני רואה אותם בכל מקום, הן, העיניים שהסכינו לראות רק אותיותיו של חומש נעצמות בגבורה בקברים לאחר שהכרחו לראות את גופות אחיהם וקרוביהם מוטלות לפניהם.

הנוכל לשכוח את אותם קדושים?!

הנשכחם?!

רנה כהן
בתה ז' בנות.

"טרנוב" הדהד השם באוזני. חשבתי: אחת מיני אלף קהילות קדושות שנחרבו ושתושביהן נהרגו בידי הנאצים. אך במהרה עמדתי על טעותי. לא סתם קהילה היתה "טרנוב", בהרבה בחינות עלתה על יתר הקהילות, אך ברצוני לכתוב דק על אחת: במוסדות החסד הרבים שהקימה.

"ומך אחיך עמך". פסוק שהיוה את ראשית מטרת הקהילה ואת שאיפותיה, לעזור לאח הזקוק לעזרה קיום פסוק ומצוה זו התבטו בהקמת מוסדות חסד שלכל אחד היה תפקיד לעזור בשטח שקבל על עצמו. המוסדות היו זקוקים לאנשים בעלי יחס חם ולבבי כלפי הנצרכים, כגון המוסד "בית לחם", שתפקידו היה להקל על היהודים את צרותיהם. הקלה זו נעשתה ע"י התמסרות אנשים למשפחה, לראות את צרותיה ולנסות להקלן מעליה. כמובן, שהתמסרות כזאת הצריכה יחס לבבי לקניית אמון בני המשפחה, שיגלו את כל בעיותיהם המעיקות על לבם. לא בק מוסד זה היה נחוץ לאנשים כאלו, אלא רוב המוסדות נזקקו לאנשים בעלי לב חם ויחס לבבי. כדוגמא נקח את בית-היתומים, שהוקם אחר מלחמת העולם הראשונה. מאחר ויתומים מצ'כוסלובקיה נשלחו לטרנוב ומשנדבו הרבה כסף. הוקם מוסד זה. במסגרת בית היתומים הוקמו גם ארגונים שדאגו, כי היתומים ילמדו מקצוע ואחר גם נתנו להם עבודה. מה גדולה צריכה להיות האהבה לילד מצד המטפלים בו, שירגיש, כי כאן ביתו וכאן אוהבים אותו. למטרה זו נבנה בית-חולים יהודי, שהחולה ירגיש עצמו בביתו וכלם רוצים את החלמתו המהירה. תחילה היה בטרנוב רק בית-חולים ממשלתי שבו שרתו נזירות, והיהודים, כמובן לא יכלו להרגיש עצמם בטוב, כשמעל לראשיהם מתנוסס צלב והאחות היא נוצריה. לכן החליטו נדבנים להקים בית-החולים, שהיה שייך לקהילה, ובו היה היחס לחולים חם כאח אל אח. בזכות עבודתם המסורה של האנשים שהתנדבו והתמסרו לעזור ולשרת החולים, וגלו להם לב פתוח ולבבי כאילו הם משפחתם למרות הנחיצות לאנשים כאלה, לא חסרו כדוגמתם בטרנוב, וע"י זה הוקמו אחד אחר השני מוסדות רבים, כשלכל אחד יש שטח פעולה שונה לעזור בו, אך מטרה אחת לכולם לעזור לאח הנצרך. אל לנו לחשוב, כי פרנס אחד או שנים תמכו במפעלי חסד אלו, או שקומץ אנשים התנדבו לעבוד בו. אלא ההפך הוא הנכון:

כל יהודי מהקהילה, שהיה ביכולתו לתת משהו – נתן ללא הסוס, ואף בירושה ציווה המת, בשעתו וברגעיו האחרונים, להקדיש הבית למוסד או לתת כסף במקרה של מכירה. אכן, מוסדות החסד והקלת העוני מעל האחר, עמדו ברומה של העיר טרנוב. היו גם מוסדות שתפקידם לא היה נעים ביותר, כגון "נושאי המטה ומנחם אבלים" אשר מטרתו היתה לקיחת המת מביתו, לטהרו ולהביאו לקבר ישראל. למרות שטיהור המת לא היה דבר נעים ביותר, לא ארע שיחסרו אנשים. להיפך: אנשים רבים התנדבו לסייע למפעל חשוב זה. לא כל המוסדות היו זקוקים לאנשים, אלא לכסף. למשל המוסד "אנשי חסד" שעזר בכסף לאנשים שעבדו ולא הרויחו כדי מחייתם, או המפעל "גמילות חסדים" שהלווה כסף לאנשים, כדי שיוכלו לסחור בלי ריבית. למרות המוסדות הרבים שהיו ושכל אחד היה זקוק לכסף רב, לא נשמע שיהודי יסרב לתת; יהודי הקהילה ובראשם הפרנסים בקשו תמיד לתת יותר ויותר כסף מהדרוש. התנדבות זו של אנשים ונתינת כסף בכל פנייה, היא שסימלה את "טרנוב" העיר. המוסדות בקהילה לא כולם עזרו לעניים או לחולים, אמנם רובם עזרו לאלו, אולם היו גם מוסדות שעזרו לתלמידים. כדוגמא לזאת נקח את המפעל "נג'ייה" שמטרתו היתה אסוף כסף לשליחת תלמידי בתי-הספר תיכוניים לבתי הבראה בקיץ. לכאורה נראה היה המוסד כמיותר, אך בראותנו את התלמידים הנוסעים להבראה מטעמו; תלמידים רזים שנראה כי לא שבעו כל ימי למודם, אולם עתה הם מתעוררים כאלו לחיים וזיו פניהם מופיע בזכות ההבראה בקיץ, נבין כי תפקיד חשוב מלא המפעל לטובת בני הנעורים והדור הצעיר. תקופת זהר זו נמשכה עד שנת 1939, עת פרצו קלגסי הנאצים לטרנוב. במחי יד אחת הושמדו כל מוסדות החסד הרבים, שהוקמו בעמל ובסבל רב. העיר כולה נחרבה והוקם גיטו, שבו הוכרחו להדחק אלפי יהודים מטרנוב והסביבה. אך גם כאן לא פסה רוח ההתנדבות של האנשים, ועל-אף המצב הקשה שבו הם היו נתונים, נמשכה המסורת של קיום מצוות העזרה לאח בכסף שנשאר. הפרנסים, ראשי המוסדות וכל אותם אנשי טרנוב היקרים, צברו במשך ימים אלה מצוות רבות בעזרה לזולת, אך גם אלו לא עמדו להם בזמן ההשמדה, והם הובלו להשמדה יחד עם שאר אחיהם.

ואכן, בפה מלא אפשר לומר, כי הפסוק: "בחייהם ובמותם לא נפרדו" מתאים לאנשי טרנוב, אשר גם

בחייהם וגם במותם היו מלוכדים ומאוחדים ולא חדלו מלעזור... לעזור... ולעזור.

ה' יקום דמם.

מיכאל גרוס
אליעזר גיטלר.

קהילת טרנוב - השואה

טרנוב היא אחת הקהילות המפוארות והגדולות במערב גליציה. לפני המלחמה גרו בה כ-25 אלף יהודים. לא ידוע בדיוק התאריך, אשר בו התישבו בטרנוב היהודים הראשונים, אבל ידוע שבשנת 1445 ישבו שם יהודים בודדים. בשנת 1631 כבר היתה טרנוב קהילה יהודית מסודרת. הקהילה היתה מפורסמת בתלמידי-חכמים, חסידים, סופרים ומשכילים. היו בה הרבה ציונים, תנועות-נוער וגימנסיה עברית בשם "שפה ברורה".

החיים בטרנוב התנהלו כסדרם, עד אשר בשנת 1939 נכנסו הגרמנים לעיר. ואז התחיל הסבל היהודי.

הנאצים הארורים ימ"ש לקחו כהרגלם, יהודים רבים לעבודת כפיה. כדי להבדיל בין היהודים לגויים נשא כל יהודי טלאי על זרועו. כבר מצינו בעבר שבשנת 1215 הוחלט באסיפת כמרים, כי כל יהודי צריך להיות ניכר בתלבושתו. וע"כ חויבו היהודים לשאת טלאי צהוב על בגדיהם. המצב בטרנוב הלך והורע, יצאו חוקים קשים עבור היהודים, ועל כל עבירה קטנה - עונש מות. היהודים השתדלו לעבוד, במחשבה שבזכות עבודתם ינצלו. הם ארגנו מקומות עבודה, אשר בעצמם עבדו שם לטובת הצבא הגרמני. בשנת 1940 הורע המצב עוד יותר. אסרו על היהודים לנסוע באוטובוסים-ציבוריים וברכבות. כל עסקיהם נהלו הגרמנים. עם כל זאת, לא חשבו היהודים שהמצב יורע עד כדי כך שיוציאו אותם להורג וישלחו אותם לתאי גזים. הגרמנים גנבו את דעת היהודים, וכאשר שלחו אותם לתאי הגזים, אמרו שמעבירים אותם למקומות אחרים כדי לעבוד.

בשנת 1942 החלו לדבר על הגירה. הגרמנים הכינו רשימה של יהודים הצריכים לעזוב את העיר. ב-10 ליוני 1942 אספו את כל היהודים אשר היו ברשימה. חלק מהם הרגו בשוק של טרנוב ובבית הקברות, ואילו חלק שלחו "למחנה בלזיץ" - מחנה מות, אשר משם כבר לא חזרו. בהגירה זו נהרגו עשרים אלף יהודים באופן אכזרי ביותר שאי אפשר לתאר. אחר כל זאת, נשארו עדיין בטרנוב 20.000 יהודים, מפני שבאו למקום יהודים מהסביבה. הגרמנים הקציבו ליהודים מספר רחובות, והם גרו בתנאים סניטריים איומים ובצפיפות. בגטו סדרו בית-יתומים ומטבח עם. היהודים עבדו במסירות נפש, כמו לדוגמא, עבדו החברא-קדישא בלי הרף, כדי להביא יהודים לקבר ישראל. 11 לספטמבר 1942 - הגרמנים לקחו את כרטיסי העבודה מהיהודים. ב-12 בו הקיפו הגרמנים את הגיטו, והוציאו מהבתים אנשים, נשים וטף. רבים מהם נהרגו בטרנוב, ואת היתר שלחו לקרמטוריום לבלזיץ. אחרי "הגירה" והשמדה זו נשארו עוד בעיר כ-12,000 יהודים.

בלבותיהם חשבו הרבה יהודים על נקמה והתקוממות. אך הגרמנים החלישו אותם באופן פיזי ורוחני, עד שלא היה להם כח התנגדות, ונוסף לכל זה לא היה להם נשק. עם כל זאת, התארגנה קבוצת צעירים של השומר שהיה להם קשר עם הפרטיזנים הפולנים. הם החלו לחשוב על בריחה. סידרו תעודות אריים, ובדרך זו נצלו בודדים.

בגיטו היו יהודים אשר יצאו לעבודה, והיו גם כאלה שלא עבדו. אותם אנשים שלא עבדו היו רעבים לפרוסת לחם. היהודים שעבדו, הביאו מזון במסירות נפש לאלו שנשארו. כאשר נודע הדבר לגרמנים, הקפידו בשמירה, וכל מי שמצאו אצלו דברי אוכל ירו בו במקום. בינתיים הכינו הגרמנים תכנית להשמדה סופית של גטו טרנוב. את הגטו הפרידו בין גטו א' וגטו ב'. באחד היו זקנים, חולים וטף. ואילו בשני - יהודים בעלי כרטיסי עבודה. למרות האיסור עזרו היהודים העובדים ליהודים בגטו השני.

ליהודים אשר נשארו בחיים היתה עוד תקוה אחרונה להשאר בחיים ולהנצל, עד שבתאריך 2 ספטמבר 1943 בא לגטו החלין אמן גט במזימה לחסל את גטו טרנוב.

לברוח מהגטו לא יכלו, אך היהודים הסתתרו לרוב בבונקרים. לגרמנים חסר הרגש האנושי והקרבנות הראשונים היו תמיד הזקנים והחולים. התלין אמן גט חיסל את בית-החולים בגטו טרנוב ושלח 8,000 יהודים למחנה אושויץ.

לאחר כל זאת נשארו בטרנוב אולי שלשת אלפים יהודים. להם לא נשאר, אלא למות מות גבורים וקדושים על קדוש ה'. הגרמנים אספו את כל עשרם ורכושם והניחו אותם במחסנים. בפברואר 1944 נשארה טרנוב הקהילה המפוארת - נקיה מיהודים.

חבל על דאבדין ולא משתכחין.

אלכסנדר בהרב
כתה ז' בנים.

ביה"ס "מוריה"
רח' צייטלין 24

ב"ה
י"ט בכסלו תשכ"ח

לכבוד
ועד יוצאי טרנוב
תל-אביב.

אנ"מ,

הריני מתכבד להודיעכם, שהמועצה הפדגוגית של בית ספר "מוריה" דנה בישיבתה ביום ט' בכסלו ש"ז, בדבר הנצחת זכרה של קהילה מקהילות הקודש הי"ד, שניספו בשואה. החלטנו לקבל על עצמנו הנצחת זכרה של קהילת טרנוב הי"ד.

חברנו מר צבי אזרחי, מחנך כתה ז', ניאות לרכז את הפעולות, הכרוכות בבצוע ההחלטה האמורה.

בכבוד ובברכה,

א' מלכיאל,
המנהל

הביא לדפוס צבי אזרחי (מט).